



شرح و تحلیل ساختار معنایی چند بیت از حافظ

دکتر عسگر صلاحی

(استادیار گروه زبان و ادبیات فارسی دانشگاه محقق اردبیلی)

سرشناسه	: صلاحی، عسگره ۱۳۵۸ -
عنوان قراردادی	: دیوان برگزیده. شرح
عنوان و نام پدیدآور	: شرح و تحلیل ساختار معنایی چند غزل از حافظ/عسگر صلاحی.
مشخصات نشر	: اردبیل: پارلاق یازی، ۱۳۹۲.
مشخصات ظاهری	: ۳۷۴ ص.
شابک	: ۹۷۸-۶۰-۷۱۹۸-۰۱-۸
وضعیت فهرست نویسی	: فیبا
موضوع	: حافظ، شمس‌الدین محمد، - ۷۹۲ ق. دیوان -- نقد و تفسیر
موضوع	: شعر فارسی -- قرن ۸ق. -- تاریخ و نقد
شناخته افزوده	: حافظ، شمس‌الدین محمد، - ۷۹۲ ق. دیوان. برگزیده. شرح
بندی کنگره	: PIR۵۴۳۵/ص ۴۳۹۲
رده بندی دیویی	: ۱/۳۲۴۸
شماره ثبت کتابشناسی ملی	: ۳۳۳۴۷۶۳

پارلاق
انتشارات
۰۴۵۱۲۲۴۰۶۱۴
Email: negin_c@yaho.com

شرح و تحلیل ساختار معنایی چند غزل از حافظ

مؤلف: دکتر عسگر صلاحی

چاپ و صحافی: سازمان چاپ و نشر نگار

(۰۴۵۱-۲۲۴۰۶۱۴)

لیتوگرافی: نقش و نگار

شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۷۳۱۹۸-۰۱-۸

نوبت چاپ: اول - ۱۳۹۲

تیراژ: ۳۰۰۰ جلد

بهاء: ۳۰۰۰۰۰ ریال

فهرست مطالب

۵.....	پیشگفتار.....
۷.....	ادب غنایی و غزل.....
۹.....	نقد ساختارگرایی.....
۱۲.....	هرمنوتیک.....
۱۴.....	نقد ساختارگرایی در شعر فارسی و غزل.....
۱۶.....	رخی از عوامل و زمینه‌های تغییر ساختار غزل.....
۱۶.....	ساختار معنایی غزل حافظ.....
۳۲.....	یادداشت.....
۳۴.....	متن غزل‌ها.....
۶۴.....	شرح و تفسیر نخت معنایی غزل‌ها.....
۳۶۳.....	مشخصات مراجع.....

پیشگفتار

ساختار معنایی ویژه غزل حافظ یکی از رموز زیبایی، تأویل پذیری و در نهایت ماندگاری آن است. یکی از ویژگی‌های سبکی غزل حافظ، پوشیده بودن پیوند معنایی ابیات - به عنوان واحدهای معنایی سازنده ساختار معنایی غزل - با یکدیگر است که موجب می‌شود ساختار معنایی در یک غزل او در ظاهر و در نگاه‌های نخستین گسسته احساس شود تا جایی که بعضی از پژوهندگان این گسستگی و شکاف می‌میزان ابیات در یک غزل را، ویژگی خاص غزل حافظ می‌دانند و چنین می‌پندارند که هر بیت یا هر چند بیت در یک غزل از حافظ استقلال معنایی دارد و مستقل از ابیات دیگر یا بی‌ارتباط با آنهاست. اما به باور ما چنین نیست چرا که ساختار معنایی در غزل‌های حافظ اگرچه اغلب در ظاهر گسسته است اما در غزل او، همواره هسته یا هسته‌های مرکزی وجود دارد و ابیات هر غزل به عنوان واحدهای معنایی سازنده و اشکال‌دهنده به ساختار معنایی آن غزل، همواره با این هسته مرکزی پیوند معنایی دارند. این پیوند معنایی اغلب در میان خود ابیات یک غزل نیز وجود دارد؛ یعنی پیوندها و اشکال‌دهنده‌های معنایی باریک و گاه باریک‌تر از مو در میان بیت‌ها وجود دارد که اغلب در نگاه‌های نخستین ناپیداست. کشف این پیوندها که میان ابیات با یکدیگر و میان ابیات با هسته مرکزی غزل وجود دارد، و نیز کشف خود هسته مرکزی غزل، نیازمند تأملی ساختاری و اندیشمند تأویل است چرا که یکی از اهداف تأویل متن - چه سنتی و چه مدرن - کشف انسجام در ساختار معنایی متن - در اینجا غزل - است. البته ساختار غزل حافظ به‌جزه هر تأویلی را به خواننده نمی‌دهد و این نکته‌ای است باریک که برخی تأویل‌کنندگان غزل حافظ از آن غافل بوده‌اند.

گفتنی است که یکی از اصول اساسی در نگرش ساختاری «تأکید بر روابط میان اجزاء» در یک نوع یا گونه ادبی است تا جایی که این رویکرد، پیام یا محتوای اثر ادبی را چیزی جز انسجام درونی اثر و روابط اجزای آن نمی‌داند و بر آن است

که معنا یا محتوای اثر همان ساختار اثر است. رویکرد هرمنوتیکی نیز، خواه هرمنوتیک سنتی - که در پی رسیدن به معنای ثابت و نیت مؤلف است - و خواه هرمنوتیک گادامری، تلاش می‌کند که ساختار منسجم متن را نشان دهد و پراکندگی ظاهری آن را توجیه کند. تأکید این دو نوع رویکرد برای نشان دادن کلیت یک متن یا نوع ادبی، از طریق کشف و نشان دادن روابط و پیوندها میان اجزای آن متن یا نوع ادبی، نکته مشترک مهمی است که این دو نوع رویکرد را در کنار یکدیگر و در روند با هم قرار می‌دهد. راهنما و راهگشای ما در تحلیل «ساختار» معنایی غزل‌های مورد بحث در این نوشته، همین نکته مشترک و مهم بوده است؛ به این صورت که تلاش ما این نشان دادن هسته مرکزی غزل و روابط معنایی میان بیت‌ها در هر غزل، داخل در ساختارگرایی است و گاه برای نشان دادن این پیوندها از رویکرد هرمنوتیکی یعنی تأویل مدد جستیم و هدف از این تأویل نیز چیزی جز رسیدن به ساختار منسجم غزل و توضیح گسستگی ظاهری میان اجزای آن یعنی ابیات آن، نبوده است. از این رو پیش از پرداختن به شرح ساختار معنایی غزل‌ها، از اشاره‌ای به خاستگاه و پیشینه نوع ادبی «غزل» و چگونگی روند تکاملی آن، تا عصر حافظ، و نیز از اشاره اجمالی به نقد «ساختارگرایی» و «هرمنوتیک» ناگزیر پیوده‌ایم.

نکته دیگر اینکه در این نوشته «ساختار» معنایی غزل از حافظ بررسی شده است. در انتخاب این غزل‌ها مواردی لحاظ شده است؛ از جمله: غزل‌هایی انتخاب شده که از منظر ساختار معنایی، گسستگی و یا گسسته‌نمایی بیش‌تری میان ابیات هر یک از این غزل‌ها احساس شده است. سعی شده است تا در بررسی معنایی مختلف غزل حافظ نمونه و یا نمونه‌هایی انتخاب شود؛ گونه‌هایی چون: عرفانی، عاشقانه، سیاسی - مدحی، ملامتی و یا «شعر رندانه»، غزل - مرثیه، انتقادی، خیامی، سرگذشت‌نامه، و ...